

ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ В НІМЕЧЧИНІ У ФОНДАХ АРХІВУ ФЕДЕРАЛЬНОЇ ЗЕМЛІ БЕРЛІН

Досліджено джерела з історії української еміграції в Німеччині у фондах Архіву Федеральної Землі Берлін.

Ключові слова: зарубіжна україніка, Архів Федеральної Землі Берлін, українська еміграція, Українське товариство допомоги біженцям, Товариство підтримки української науки та культури, Українське національне об'єднання, Українська громада в Німеччині.

Исследовано источники по истории украинской эмиграции в Германии в фондах Архива Федеральной Земли Берлин.

Ключевые слова: зарубежная украиника, Архив Федеральной Земли Берлин, украинская эмиграция, Украинское общество помощи беженцам, Общество помощи украинской науке и культуре, Украинское национальное объединение, Украинская громада в Германии.

Sources on the history of Ukrainian émigrés in Germany in the funds of the Archives of the Federal Land of Berlin (Berlin, Germany) are analyzed in the article.

Key words: foreign Ucrainica, Archives of the Federal Land of Berlin (Berlin, Germany), Ukrainian émigrés, Ukrainian Society of aid to refugees, Society for support of Ukrainian science and culture, Ukrainian National Union, Ukrainian Community in Germany.

У 20-30-ті роки після поразки українських визвольних змагань, за підрахунками сучасних українських дослідників, в Німеччині проживало приблизно 15 000 українців (крім того, тимчасова економічна еміграція з Західної України) [38; 39]. По Першій світовій війні на території Німеччини в таборах військово-полонених (Раштат, Вецляр, Зальцведель) перебувало – за різними оцінками – близько 100 000 українців, переважна більшість з яких повернулась на Україну [10; 15-17; 24; 25; 32; 33; 36; 38; 39; 41-43]. Багато колишніх українських політиків, громадських та державних діячів Української народної республіки, Західноукраїнської народної республіки, Української Держави, Директорії УНР мешкали у міжвоєнний період у Берліні та інших містах Німеччини. Це гетьман України Павло Скоропадський, президент Західноукраїнської народної республіки Євген Петрушевич, президент Директорії УНР Андрій Макаренко, міністр закордонних справ Української Держави Дмитро Дорошенко, послы УНР в Берліні

Олександр Севрюк і Микола Порш та ін. [10; 15-17; 24; 25; 32; 33; 36; 38; 39; 41-43].

Українські емігранти в Німеччині в міжвоєнний період мешкали головним чином в Берліні, Мюнхені, Лейпцигу, Дрездені; студіююча молодь – у Данцигу, Тюбінгені, Кілі, Геттінгені тощо [6-9; 11; 24-25; 33; 38-39; 43; 47; 48; 57]. В Берліні була сконцентрована переважна більшість українських емігрантів Німеччини, серед яких українські політики, вчені, студенти [38; 39].

Українська еміграція в Німеччині між двома світовими війнами чисельно була набагато меншою, ніж у Польщі, Чехословаччині або Франції. Проте, саме в Німеччині знаходились головні центри українського націоналістичного та гетьманського рухів. У 20-30-ті роки в Німеччині були представлені всі основні напрямки української політичної еміграції: націоналістичний; монархістсько-гетьманський; ліберально-республіканський; соціал-демократичний. У 20-ті роки в Берліні знаходилась також і штаб-квартира Кому-

ністичної партії Західної України [10; 15-17; 24; 25; 32; 36; 38; 39; 41-43].

Точну кількість українських емігрантів, які перебували у Німеччині у міжвоєнний період встановити достатньо складно. Чисельність значно коливалась в різні проміжки часу; проблематично виокремити українців з загального комплексу емігрантів з Російської імперії, до складу якого належали росіяни, українці, білоруси, народи Кавказу тощо; до того ж, слід додати й переселення українських емігрантів з Німеччини до інших країн або з інших країн до Німеччини.

Українська еміграція суттєво чисельно збільшилась внаслідок окупації Угорщиною Карпатської України та викликаній нею нової хвилі емігрантів-українців до Третього рейху [13; 46; 58]. З вибухом Другої світової війни в 1939 році почалась масова еміграція українців на Захід, спершу до окупованої німцями Польщі, а з Польщі – до Німеччини [14; 15; 17; 28-30]. Українська еміграція до Німеччини знову посилилася по окупації німцями Франції та Бельгії, де у міжвоєнний період жили та працювали емігранти з України. Найбільший наплив українців до Німеччини почався після того, як у 1941-1942 роках німецька армія окупувала українські землі. За статистикою Української Установи Довіри в Берліні, в 1943-му році було лише із Західної України 800 000 молодих людей на праці в Німеччині. Ця статистика не охоплює великої маси робітників, привезених зі східноукраїнських земель [43, с. 212].

Отець доктор Петро Вергун, голова греко-католицької церкви в Німеччині періоду Другої світової війни, у своєму «Життєписі» писав, що було *«разом усіх один і пів (1,5) мільйона лише українців-католиків в Німеччині. Тому то Апостольська Столиця оснувала Апостольську Візитатуру в Берліні для нас – українців-католиків в Німеччині дня 23 листопада 1940 року. Це була велика юрисдикційна територія»* [43, с. 208-225].

Доктор Микола Сушко, голова Української Установи Довіри при німецькому уряді в Берліні, організації яка опікувалась українськими емігрантами на території Третього Рейху у 1938-1945 роках, зазначав: *«Лише у границях Німеччини, включно з Австрією та Чехословаччиною, за виключенням Польщі, найменше 2 мільйони українців жили в 1944*

році» [43, с. 212]. В самому Берліні в тому часі жило приблизно 25 000 українців [43, с. 212].

У міжвоєнний період в Німеччині були засновані та діяли ряд українських емігрантських організацій, товариств та об'єднань: Спілка українців у Німеччині, Українська громада в Німеччині, Українське національне об'єднання, Українське товариство червонохресної допомоги біженцям, Товариство підтримки української науки та культури, українські професійні товариства, об'єднання української студіюючої молоді, видавництва тощо.

Джерела з історії життя і діяльності української еміграції в Німеччині зберігаються в усіх провідних архівах та бібліотеках Федеративної Республіки Німеччини: Федеральний архів ФРН (Берлін), Політичний архів Міністерства закордонних справ ФРН (Берлін), Таємний державний архів Пруської культурної спадщини (Берлін), Архів Федеральної Землі Берлін (Берлін), Архів Університету Гумбольдта (Берлін), Державна бібліотека Пруської культурної спадщини (Берлін), Державний архів в Мюнхені (Мюнхен), Архів міста Мюнхена (Мюнхен), Баварська державна бібліотека (Мюнхен), Військовий архів (Фрайбург) тощо [1-5; 16; 19-23; 26; 27; 34; 40; 44].

Достатньо велика кількість документів і матеріалів з історії української еміграції в Німеччині міжвоєнного періоду, зберігається у фондах Архіву Федеральної Землі Берлін (Landesarchiv Berlin) [44]. Товариства, організації, об'єднання української еміграції, які засновувались та діяли на території Німеччини (та Берліну зокрема), мусили подавати установчі документи та реєструватись у відповідних німецьких судових інстанціях за місцем заснування та діяльності, а також періодично подавати звіти про свою діяльність та зміни у статутах і керівництві. Саме такого характеру документи зберігаються в фондах Архіву Федеральної Землі Берлін:

– документи з історії діяльності Українського наукового інституту в Берліні 1926-1945 рр. (Ukrainisches Wissenschaftliches Institut in Berlin) [44; 49]

– документи з історії діяльності Українського товариства червонохресної допомоги біженцям (Українського товариства допомоги біженцям) 1924-1945 рр. (Ukrainischer

Verein für Rotekreuz – Hilfe – Leistungen (Hilfsverein für Ukrainische Flüchtlinge)) [44; 50]

– документи з історії діяльності Товариства підтримки української науки та культури (Verein zur Förderung der ukrainischen Wissenschaft und Kultur (Berlin)) [44; 51]

– документи з історії діяльності Української громади в Берліні (Ukrainische Gesellschaft in Berlin («Ukrajins'ka Hromada v Berlini»)) [44; 52]

– документи з історії діяльності Українського національного об'єднання (Ukrainische Nationale Vereinigung, Berlin) [44; 53]

– документи з історії діяльності Української громади в Німеччині (Verein der Ukrainer in Deutschland, e. V. Sitz in Berlin.) [44; 54]

– документи, пов'язані з діяльністю студентських організацій Університету, зокрема, товариств, які об'єднували українських студентів (Gemeinschaft ausländischer Studierender an der Handels – Hochschule Berlin; Hauptgemeinschaft ausländischer Studierender. Sitz in Berlin) [44; 55; 56]

В Архіві Федеральної Землі Берлін, між іншим, зберігаються документи і матеріали з історії Українського товариства червонохресної допомоги біженцям (з березня 1929 року: Українське товариство допомоги біженцям), а саме Статут Товариства, протоколи засідань Загальних Зборів Товариства та листування з німецькими урядовими установами [50].

Українське товариство червонохресної допомоги біженцям було засновано в Берліні українськими емігрантами 10 травні 1924 року. Заснування Товариства було зареєстровано 26 червня 1924 року судом нижчої інстанції району Берлін-Митте. 12 липня 1924 року Товариство було внесено до Реєстру товариств під № 4229, про що повідомлялось в «Публічному віснику Адміністративного округу Потсдам та міста Берлін» (Öffentlicher Anzeiger für den Regierungsbezirk Potsdam und die Stadt Berlin Nr. 1) [50, Blätter 11-12].

Головою Товариства було обрано Олександрю Скоропадську (дружину гетьмана Павла Скоропадського), співголовою – Володимира Коростовця, секретарем – Олександра Скорописа-Йолтуховського (пізніше – Сергія Шемета). До складу Товариства в різні роки належали: О. Березовський, М. Данильченко, Д. Дорошенко,

Н. Дорошенко, І. Д'яков, О. Д'якова, О. Коростовець, М. Кочубей, О. Сахно-Устимович, Є. Скоропадська, Д. Скоропадський, П. Скоропадський, О. Скоропис-Йолтуховський, В. Полетика та інші.

Місцем осідку Товариства, як зазначалось в установчих документах, було передмістя Берліна Ванзее, адреса: Альзенштрассе, 17. В будинку за цією самою адресою мешкала під час еміграції й родина Гетьмана Павла Скоропадського.

Українське товариство червонохресної допомоги біженцям мало *«за мету надання всіх видів допомоги, які зазвичай надаються організаціями Червоного Хреста, головним чином особам, які народилися в Україні та опинилися в скрутному становищі та наразі в наслідок пануючої в Україні диктатури комуністичної партії позбавлені допомоги як їхньої держави, так і їхнього національного Червоного Хреста»*. В Статуті також зазначалось, що *«Товариство не переслідує політичних та господарських цілей»* [50, Blätter 5-5 RS.].

Українське товариство червонохресної допомоги біженцям проводило діяльність у наступних напрямках: *«а) допомога хворим: організація безкоштовних лікарських консультацій, забезпечення тих, хто потребує, безкоштовними ліками та іншими лікарськими засобами, утримання хворих у лікарнях та санаторіях, при наявності коштів – організація свого власного лікувального закладу; б) допомога безробітним: організація бюро з працевлаштування, забезпечення інструментами та матеріалами тих, хто може займатися продуктивною працею, однак через відсутність засобів не може її розпочати; створення робочих місць з навчання різноманітним ремеслам та надання можливості працевлаштування особам без фаху, укладання угод з фабриками та заводами про надання пільг при прийнятті на роботу біженців; в) допомога дітям: забезпечення дітей збіднілих родин продуктами харчування, покращення умов виховання дітей шляхом організації дитячих садочків та відділів соціального забезпечення, забезпечення школярів підручниками, одягом, шкільними грошима, турбота про покращення стану фізичного виховання та матеріаль-*

ного забезпечення дітей та школярів і т.д.» [50, Blätter 5-5 RS.].

У рамках Українського товариства допомоги біженцям в різні роки діяло кілька спеціальних комітетів: Комітет допомоги голодуючим в Україні, Комітет допомоги Карпато-українцям, Комітет допомоги українським робітникам та нужденним та ін.

Українське товариство червонохресної допомоги біженцям виступило ініціатором в справі заснування Українського наукового інституту в Берліні, урочисте відкриття якого відбулось 10 листопада 1926 року [6-9, 11, 24-25, 37, 45, 47-48, 57].

У березні 1929 року Товариство змінило назву на «Українське товариство допомоги біженцям». Діяло Товариство до 1945 року.

У публікації подано установчі документи Товариства – протокол Установчих Зборів Українського товариства червонохресної допомоги біженцям, а також Статут Товариства, – які було подано до судових інстанцій Берліна для реєстрації.

Документи друкуються за німецькомовними оригіналами, із збереженням мовних і стилістичних особливостей. Українською переклав Дмитро Бурім.

Документ 1

PROTOKOLL

Der Hauptmitgliederversammlung des Ukrainischen Vereins für Rotekreuz Hilfsleistungen

Berlin, den 10. Mai 1924.

Wannsee, Alsenstr. 17.

1. Die Versammlung wird um 6 Uhr nachmittags von Herrn Wladimir Korostowez eröffnet.
2. Erschienen sind: die Personen, die auf beiliegendem Bogen verzeichnet sind. Das Verzeichnis der Erschienenen ist Bestandteil dieses Protokolls.
3. Zum Vorsitzenden der Versammlung wird Paul Skoropadsky gewählt, zum Schriftführer – Herr Sergius Schemet.
4. Die Tagesordnung wird verlesen und einstimmig genehmigt.
5. Der Entwurf der Satzungen wird verlesen und von der Versammlung einstimmig angenommen. Der Vorsitzende erklärt hierauf den Ukrainischen Verein für Rotekreuz Hilfeleistungen als gegründet und die Anwesenden als ordentliche Mitglieder desselben.
6. Es wird einstimmig beschlossen, dass die gegenwärtige Versammlung als erste Haupt-Mitgliederversammlung des Ukrainischen Vereins für Rotekreuz Hilfeleistungen zu gelten hat.
7. Gemäss § 17 der Satzungen die Wahlen des Vorstandes, des Aufsichtsrats, sowie des Prüfungsausschusses vorgenommen. Als gewählt erwiesen sich:

Als Vorstandsmitglieder:

1. Frau Alexandra Skoropadsky,
2. Herr Wladimir Korostowez,
3. Herr Alexander Skoropyss.

Als Mitglieder des Aufsichtsrats:

1. Herr Johann Korostowez,
2. Herr Arnold von Renteln,
3. Sergius Schemet.

Als Mitglieder des Prüfungsausschusses:

1. Herr Nicolaus Daniltschenko,
2. Frau Charlotte von Renteln,
3. Frau Anna Köhler.

Die Mitgliederversammlung wurde hierauf unterbrochen. Nach Wiedereröffnung der Versammlung.

8. Eröffnet der Vorsitzende der Mitgliederversammlung, dass die I. Sitzung des Vorstandes stattgefunden habe und gemäss § 10 die Wahlen des Vorstandes im Sinne des § 26 des B. G. B. vorgenommen sei.

Gewählt sind:

1. Vorsitzender: Frau Alexandra Skoropadsky,
2. Vorsitzender: Wladimir Korostowez,
Schriftführer: Alexander Skoropyss.

Gemäss § 6 der Satzungen ist für Einzelmitglieder die Aufnahme gebühr auf 5 Gmk., der Jahresbeitrag auf 6 Gmk. festgesetzt. Das Geschäftslokal des U. V. wird sich befinden: Wannsee, Alsenstr. 17.

9. Die Mitgliederversammlung beauftragt den Vorstand sämtliche Schritte zu unternehmen, um den U. V. in das Vereinsregister einzutragen. Die Mitgliederversammlung bevollmächtigt hiermit den Herrn russ. Rechtsanwalt Gustav Boehme, Chlburg, Uhlandstr. 20, etw. vom Amtsrichter geforderte Abänderungen der Satzungen, sowie Zusätze zu denselben zu tätigen.

10. Die Haupt-Mitgliederversammlung wurde um 8 Uhr geschlossen.

Gez. Alexandra Skoropadsky, Alsenstr. 17, Wannsee.

Paul Skoropadsky, Alsenstr. 17, Wannsee.

Alexandra Korostowetz, Kurfürstendamm 261.

Vladimir Korostowetz, – – – – –

Nikolaus Danyltschenko, Berlin – Friedenau, Sentastr. 3

Alexander Skoropys-Joltuchowsky, Nikolassee, von Luckstr. 15.

Sergius Schemet, Berlin, Friedenau, Gosslerstr. 18.

Landesarchiv Berlin. Bestand Amtsgericht Charlottenburg. Sonderinventar. Vereinregister. Rep. 42, Acc 2147, Nr. 26637. – Ukrainischer Verein für Rotekreuz – Hilfe – Leistungen (Hilfsverein für Ukrainische Flüchtlinge). 1924–1955. Blätter 2–2 RS.

Переклад

Протокол

Загальних зборів членів Українського товариства червонохресної допомоги біженцям

Берлін, 10 травня 1924 року.

Ваннзее, Альзенштрассе, 17

1. Загальні Збори Товариства відкрив Володимир Коростовець о 18.00.

2. Присутні: особи, які підписались під протоколом. Підписи присутніх є складовою частиною протоколу.

3. Головою Загальних Зборів було обрано Павла Скоропадського, секретарем – Сергія Шемета.

4. Порядок денний було оголошено та прийнято одноголосно.

5. Проголошений перед Загальними Зборами Проект Статуту було прийнято одноголосно. Голова проголосив заснування Українського товариства червонохресної допомоги біженцям, а присутніх – його дійсними членами.

6. Було вирішено одноголосно вважати Збори першими Загальними Зборами Членів Українського товариства червонохресної допомоги біженцям.

7. У відповідності до § 17 Статуту, відбуваються вибори Правління, Наглядової Ради, а також Ревізійної Комісії. Були обрані:

Членами Правління:

1. Пані Олександра Скоропадська,
2. Пан Володимир Коростовець,
3. Пан Олександр Скоропис.

Членами Наглядової Ради:

1. Пан Іван Коростовець,

2. Пан Арнольд фон Рентельн,
3. Сергій Шемет

Членами Ревізійної Комісії:

1. Пан Микола Данильченко,
2. Пані Шарлотта фон Рентельн,
3. Пані Анна Кьолер.

На цьому Зборі членів Товариства були перервані. Після повторного відкриття Зборів.

8. Відкривши Збори членів Товариства, Голова повідомив, що відбулося перше засідання Правління та відповідно до § 10 (*Статуту – Д. Б.*) було проведено вибори Правління згідно з § 26 Цивільного кодексу Німеччини.

Було обрано:

1. Головою: Пані Олександра Скоропадська,
 2. Співголовою: Володимира Коростовця,
- Секретарем: Олександра Скорописа.

Відповідно до § 6 Статуту, встановлено для членів Товариства вступний внесок у 5 марок, та щорічний внесок у 6 марок.

Місце перебування Українського Товариства: Ваннзее, Альзенштрассе, 17.

9. Збори членів доручають Правлінню зробити всі необхідні кроки для офіційної реєстрації Українського Товариства. У зв'язку з цим, Збори членів Товариства уповноважили адвоката Густава Бьоме, який проживає за адресою: Берлін, Шарлоттенбург, Уландштрассе, 20, на вимогу судді внести зміни та доповнення до Статуту.

10. Загальні Збори членів Товариства були закриті о 20.00.

Підписали: Олександра Скоропадська, Альзенштрассе, 17, Ваннзее.

Павло Скоропадський, Альзенштрассе, 17, Ваннзее.

Олександра Коростовець, Курфюрстендамм 261.

Володимир Коростовець, Курфюрстендамм 261.

Микола Данильченко, Берлін – Фріденау, Зенташтрассе, 3.

Олександр Скоропис-Йолтуховський, Ніколасзее, фон Люкштрассе, 15.

Сергій Шемет, Берлін, Фріденау, Госслерштрассе, 18.

Документ 2

Satzungen des Ukrainischen Vereins für Rotekreuz Hilfeleistungen (Eingetragener Verein)

§ 1.

Zweck des Ukrainischen Vereins für Rotekreuz Hilfeleistungen ist Mittel zu beschaffen und aller Art Hilfeleistungen zu organisieren, die gewöhnlich von den Organisationen des Roten Kreuzes geleistet werden, hauptsächlich an Personen, welche in der Ukraine geboren und von irgendwelchem Unglück oder Not betroffen sind und augenblicklich infolge der in der Ukraine herrschenden Diktatur der kommunistischen Partei die Hilfe sowohl ihres Staates, wie auch ihres nationalen Roten Kreuzes entbehren müssen.

Wirtschaftliche und politische Zwecke verfolgt der Verein nicht.

§ 2.

Der Verein soll in das Vereinsregister eingetragen werden. Nach der Eintragung wird der Verein den Namen tragen: «UKRAINISCHER VEREIN FÜR ROTEKREUZ HILFELEISTUNGEN, EINGETRAGENER VEREIN».

§ 3.

Der Ukrainische Verein für Rotekreuz Hilfeleistungen (weiterhin kurz U. V. genannt) hat seiner Sitz in Berlin.

§ 4.

Entsprechend den Einnahmen entwickelt der Verein seine Tätigkeit in folgender Richtung:

a) Krankenhilfe. Organisation von unentgeltlichen ärztlichen Beratungen, Versorgung der Bedürftigen unentgeltlichen Heil- und anderen ärztlichen Mitteln, der Unterhalt von Kranken in Krankenhäusern und Sanatorien, falls genügende Mittel vorhanden sind – Organisation seiner eigenen Kuranstalt.

b) Hilfeleistung an Arbeitslose. Organisation eines Arbeits-Vermittlungsbüros, Versorgung mit Instrumenten und Materialien derjenigen, die eine produktive Arbeit unternehmen möchten, dieselbe jedoch wegen Mangel an Mitteln nicht organisieren können; Einrichtung von Werkstätten zwecks Erlernen verschiedener Handwerke und die Verdienstmöglichkeit an Personen ohne Fachkenntnis zu gewähren, mit Fabriken und Werken Vereinbarungen zu treffen zwecks Vergünstigung bei der Aufnahme der Flüchtlinge zur Arbeit.

c) Hilfeleistung an Kinder. Versorgung der Kinder von verarmten Familien mit Lebensmitteln, Verbesserung der Erziehungsbedingungen der Kinder durch Organisation von Kindergärten und Fürsorgestellen, Versorgung der Schüler mit Schulbüchern, Kleidung, Schulgeld, Fürsorge für die Besserung der Zustände der körperlichen Erziehung und der materiellen Versorgung der Kinder und der Schuljugend u. s. w.

§ 5.

Mitglied des U. V. kann jede rechtsfähige und makellose Personen/Person werden, die einen schriftlichen Antrag um Aufnahme als Mitglied des Vereins gestellt hat, der vom Vorstand gewilligt worden ist. Ausserdem können von der Generalversammlung auf Antrag des Vorstandes Personen, die hervorragende Verdienste dem Verein erwiesen haben, zu „Ehrenmitgliedern“ gewählt werden. Die Ehrenmitgliedschaft ist lebenslänglich. Die Ehrenmitglieder sind von den obligatorischen Beiträgen befreit und geniessen alle Rechte der ordentlichen Mitglieder.

§ 6.

Eine Person, die einen schriftlichen Antrag um Aufnahme in die Zahl der Mitglieder des Vereins gestellt hat und vom Vorstand aufgenommen ist, wird als Mitglied des Vereins betrachtet, von dem Augenblick ab, wenn sie alle Formalitäten des Vereins erfüllt, die vorschriftsmässigen Beiträge bezahlt und vom Vorstand eine entsprechende Karte erhält. Die Mitglieder des Vereins sind verpflichtet die einmalige Aufnahmegebühr und danach die Jahresbeiträge zu zahlen. Die Höhe der beiden Beiträge wird von der Generalversammlung festgesetzt, auf Antrag des Vorstandes auf ein Jahr voraus.

§ 7.

Die Mitglieder können jederzeit aus dem Verein ausscheiden, indem sie dem Vorstand eine schriftliche Mitteilung darüber machen. Mitglieder, die im Laufe eines Monats nach schriftlicher Mahnung die vorschriftsmässigen Beiträge nicht eingezahlt haben, werden aus der Zahl der Mitglieder ausgeschlossen.

§ 8.

Bestehen seitens des Vorstandes Bedenken gegen das weitere Verbleiben eines der Mitglieder im U. V., so kann der Vorstand gemeinsam mit dem Aufsichtsrat, wenn ein freiwilliger Austritt nicht erfolgt, die betreffende Person aus dem Verein ausschliessen. Dem ausgeschlossenen Mitglied steht es frei gegen diesen Beschluss vor der Mitgliederversammlung Widerspruch zu erheben. Der endgültige Beschluss geschieht in geheimer Abstimmung mit einfacher Stimmenmehrheit. Die Abstimmung darf nur stattfinden, wenn den Mitgliedern in der Ladung zur Mitgliederversammlung angezeigt werden ist, dass in derselben die Frage der Ausschliessung eines Mitglieds zur Abstimmung kommen soll.

§ 9.

Alle Angelegenheiten des Vereins werden vom Aufsichtsrat und Vorstand, die bei der Jahres-Mitgliederversammlung gewählt werden, geleitet. Der Vorstand besteht aus drei Mitgliedern, der Aufsichtsrat – aus drei bis sechs. Beide werden auf drei Jahre gewählt, wobei ein Drittel des Vorstandes und des Aufsichtsrates jährlich neugewählt werden. Während der ersten zwei Jahre werden diejenigen Mitglieder, die neu zu wählen sind, durch Los bestimmt. Das Los wird nur von denjenigen gezogen, die noch nicht der Neuwahl unterliegen. In einer gemeinsamen Versammlung

des Aufsichtsrats und des Vorstandes wird aus der Zahl der Vorstandsmitglieder der Vorsitzende des Vereins und sein Stellvertreter gewählt.

§ 10.

Zwei Vorstandsmitglieder, darunter unbedingt der Vorsitzende des Vereins oder sein Stellvertreter vertreten den Verein gerichtlich und aussergerichtlich.

§ 11.

Der Vorstand hat folgende Befugnisse:

a) Er leitet die Geschäfte, führt die Beschlüsse der Mitgliederversammlungen aus und verwaltet des Vereinsvermögen.

b) Er fordert geeignete Personen auf, als Mitglieder beizutreten, prüft die Anmeldungen, entscheidet über die Aufnahmen der neuen Mitglieder, legt der Mitgliederversammlung Vorschläge bezüglich Wahl der Ehrenmitglieder vor.

c) Er beruft die Mitgliederversammlungen, bereitet sie vor stellt die Tagesordnung auf.

d) Er stellt den Jahresbericht und Rechenschaftsbericht für das verflossene Jahr und den Voranschlag für das kommende Geschäftsjahr auf und legt sie der Mitgliederversammlung vor.

§ 12.

Der Aufsichtsrat hat folgende Befugnisse:

a) Allgemeine Aufsicht und Leitung der Tätigkeit des Vereins und seiner Organe.

b) Nötigenfalls Aenderungen und Ergänzungen der Voranschläge und Pläne, die von der Mitgliederversammlung bestätigt worden sind und überhaupt die Entscheidung dringender laufender Angelegenheiten, die die Kompetenz des Vorstandes übersteigen.

c) Entscheidung der Fragen über Kauf, Verkauf oder Beleihung der Immobilien des Vereins.

d) Beschluss über den Ausschluss der Mitglieder auf Antrag des Vereins.

Der Aufsichtsrat wird regelmässig am Anfang eines jeden Monats einberufen und in dringenden Fällen nach Ladung des Vorsitzenden des Vereins.

§ 13.

Die Mitgliederversammlungen des Vorstandes sind beschlussfähig bei Anwesenheit von zwei Mitgliedern; die des Aufsichtsrats – bei Anwesenheit von vier Mitgliedern. In beiden Fällen ist die Anwesenheit des Vorsitzenden des Vereins oder seines Stellvertreter erforderlich.

§ 14.

Der Vorsitzende des Vereins führt den Vorsitz bei den Generalversammlungen, bei den Sitzungen des Aufsichtsrats und des Vorstandes.

Auf Wahl des Vorsitzenden übernimmt das zweite Vorstandsmitglied die Pflichten des Sekretärs und das Dritte – die des Schatzmeisters.

§ 15.

Die Haupt-Mitgliederversammlung wird nicht später, als am 1. Mai jedes Jahres einberufen. Die ordentlichen Mitgliederversammlungen werden vom Vorstande auf eigenes Ermessen, die ausserordentlichen – auf schriftlichen Antrag des Prüfungsausschusses oder von mindestens 10 Mitgliedern einberufen. Die Ladungen zu den Mitgliederversammlungen erfolgen durch die Post mit Angabe der Tagesordnung, mindestens eine Woche vor dem für die Mitgliederversammlung bestimmten Tage. Die Mitgliederversammlungen sind beschlussfähig bei Anwesenheit von $\frac{3}{4}$ sämtlicher Mitglieder, die ihren Wohnsitz in Berlin haben.

§ 16.

Der Vorsitzende des Vereins führt den Vorsitz bei den Mitgliederversammlungen. Die Beschlüsse der Mitgliederversammlungen werden mit einfacher Stimmenmehrheit entschieden, soweit die Satzungen nicht ausdrücklich eine qualifizierte Mehrheit verlangen. Bei Stimmgleichheit entscheidet die Stimme des Vorsitzenden. Abwesende Mitglieder können ihr Stimmrecht durch einen mit schriftlicher Vollmacht versehenen Vertreter aus der Zahl der Mitglieder des U. V. ausüben. Schriftliche Äusserungen abwesender Mitglieder sind vor der Abstimmung zur Erörterung zu stellen. Alle Fragen werden der Mitgliederversammlung vom Vorstande vorgelegt. Die Beschlüsse der Mitgliederversammlung sind zu protokollieren und von dem Vorsitzenden, sowie von der Person, die mit der Schriftführung bei der Mitgliederversammlung betraut ist, zu unterzeichnen.

§ 17.

Gegenstand der Beschlussfassung der Mitgliederversammlungen ist:

- a) Wahl und Abberufung des Vorstandes und des Prüfungsausschusses.
- b) Wahl der Ehrenmitglieder.
- c) Ausschluss von Mitgliedern.
- d) Entgegennahme des Jahres- und Rechenschaftsberichts bez[ü]gl[ich] des abgelaufenen Geschäftsjahres, sowie Beschlussfassung nach Anhören des Gutachtens des Prüfungsausschusses über die Entlastung des Schatzmeisters und des Vorstandes.
- e) Bestätigung der Voranschläge für das kommende Geschäftsjahr.
- f) Entscheidung über alle vom Vorstande vorgelegten Fragen und Anregungen.
- g) Beschlussfassung über Gründung von Zweigniederlassungen in anderen Städten.
- h) Änderung der Satzungen.
- i) Beschluss betr[e]ffend Auslösung des U. V. und Liquidation des Vereinsvermögens.

§ 18.

Der Prüfungsausschuss besteht aus drei Mitgliedern, die weder dem Vorstande angehören, noch dem Aufsichtsrat, noch Angestellte des Vereins sein können. Die Mitglieder des Prüfungsausschusses werden von der Mitgliederversammlung in geheimer Abstimmung für die Dauer eines Geschäftsjahres gewählt. Der Prüfungsausschuss hat von Zeit zu Zeit die Vereinskasse und die Geschäftsbücher, sowie nach Jahresabschluss die Jahresabrechnung des Vorstandes zu prüfen. Das Gutachten des Prüfungsausschusses wird der Mitgliederversammlung mit dem Jahresabschluss vorgelegt.

§ 19.

Anträge auf Änderung der Satzungen oder auf Auflösung des Vereins können vom Vorstande gemeinschaftlich mit dem Aufsichtsrat oder einem Drittel der Mitglieder gestellt werden. Eine Abänderung der Satzungen kann nur durch einen Mehrheitsbeschluss von 2/3 der anwesenden oder vertretenen Mitglieder erfolgen, wobei nicht weniger als 3/4 der Mitglieder, die ihren Wohnsitz in Berlin haben, anwesend oder vertreten sein muss. Dasselbe gilt für die Beschlüsse betreffend Auflösung des Vereins.

Wird wegen Beschlussunfähigkeit die Angelegenheit auf die Tagesordnung einer neuen Mitgliederversammlung gebracht, so ist diese Versammlung ohne Rücksicht auf die Zahl der erschienenen oder vertretenen Mitglieder beschlussfähig.

§ 20.

Bei einer Auflösung des U. V., sowie bei Entziehung der Rechtsfähigkeit, hat die Mitgliederversammlung über die Art der Liquidation, sowie über die Verwendung des Vereinsvermögens zu beschliessen. Das Vereinsvermögen soll für ähnliche Zwecke verwandt werden.

§ 21.

Sollte eine nationale Ukrainische Organisation des Roten Kreuzes gegründet werden, die keine eigenen Klassen- oder Partei-Ziele verfolgt, so ist der Wunsch dieses Vereins sich einer solchen Organisation des Ukrainischen Roten Kreuzes anzuschliessen.

Berlin, den 10. Mai 1924

*Gez. Alexandra Skoropadsky.
Paul Skoropadsky.
Alexandra Korostovetz.
Vladimir Korostovetz.
Nikolaus Danyltschenko.
Sergius Schemet*

*Печатка: Preußisches Amtsgericht. Berlin–Mitte
Підпис уповноваженої особи*

Landesarchiv Berlin. Bestand Amtsgericht Charlottenburg. Sonderinventar. Vereinregister. Rep. 42, Acc 2147, Nr. 26637. – Ukrainischer Verein für Rotekreuz – Hilfe – Leistungen (Hilfsverein für Ukrainische Flüchtlinge). 1924–1955. Blätter 5-8.

Статут Українського товариства червонохресної допомоги біженцям
(Зареєстроване товариство)

§ 1.

Українське товариство червонохресної допомоги біженцям має за мету надання всіх видів допомоги, які зазвичай надаються організаціями Червоного Хреста, головним чином особам, які народилися в Україні та опинилися в скрутному становищі та наразі в наслідок пануючої в Україні диктатури комуністичної партії позбавлені допомоги як їхньої держави, так і їхнього національного Червоного Хреста.

Товариство не переслідує політичних та господарських цілей.

§ 2.

Товариство має бути зареєстровано в реєстрі товариств. Після реєстрації Товариство буде мати назву: «УКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО ЧЕРВОНОХРЕСНОЇ ДОПОМОГИ БІЖЕНЦЯМ, ЗАРЕЄСТРОВАНЕ ТОВАРИСТВО».

§ 3.

Українське товариство червонохресної допомоги біженцям (надалі скорочено УТ – *Українське товариство – Д. Б.*) територіально знаходиться в Берліні.

§ 4.

Відповідно до обсягу фінансових надходжень, Товариство здійснює діяльність у наступних напрямках:

а) Допомога хворим. Організація безкоштовних лікарських консультацій, забезпечення тих, хто потребує, безкоштовними ліками та іншими лікарськими засобами, утримання хворих у лікарнях та санаторіях, при наявності коштів – організація свого власного лікувального закладу.

б) Допомога безробітним. Організація бюро з працевлаштування, забезпечення інструментами та матеріалами тих, хто може займатися продуктивною працею, однак через відсутність засобів не може її розпочати; створення робочих місць з навчання різноманітним ремеслам та надання можливості працевлаштування особам без фаху, укладання угод з фабриками та заводами про надання пільг при прийнятті на роботу біженців.

в) Допомога дітям. Забезпечення дітей збіднілих родин продуктами харчування, покращення умов виховання дітей шляхом організації дитячих садочків та відділів соціального забезпечення, забезпечення школярів підручниками, одягом, шкільними грошима, турбота про покращення стану фізичного виховання та матеріального забезпечення дітей та школярів і т. д.

§ 5.

Членом Українського товариства може стати кожна правоздатна особа з бездоганною репутацією, яка надала письмову заяву про прийняття в члени Товариства, що була погоджена Правлінням. Крім того, за поданням членів Правління, Загальні збори можуть обирати «Почесними членами» з осіб, які мають визначні заслуги перед Товариством. Почесне членство є пожиттєвим. Почесні члени звільняються від обов'язкових внесків та користуються всіма правами звичайних членів.

§ 6.

Особа, яка подала письмову заяву про прийняття до числа членів Товариства та була прийнята Правлінням, розглядається як член Товариства з моменту, коли нею виконані всі формальності, сплачено належні внески та отримано відповідне посвідчення від Правління. Члени Товариства зобов'язані сплатити одноразовий вступний внесок та пізніше сплачувати щорічні внески. Розмір обох внесків на кожен наступний рік встановлюється Загальними Зборами, за поданням Правління.

§ 7.

Члени мають право в будь-який час залишити Товариство, про що вони мають письмово повідомити Правління. Члени, які протягом місяця після письмового попередження не сплатили приписані внески, виключаються з числа членів.

§ 8.

Якщо у Правління виникає сумнів щодо доцільності подальшого перебування члена в Українському товаристві, Правління разом з Наглядовою радою може виключити з Товариства зазначену особу, якщо не відбулося її добровільного виходу. Виключений з членів Товариства може заявити протест проти цього рішення перед Зібранням членів. Остаточне рішення приймається таємним голосуванням простою більшістю. Голосування може відбутися тільки тоді, коли у запрошенні на Зібрання членів буде зазначено, що питання щодо голосування про виключення члена буде внесено до порядку денного.

§ 9.

Всіма справами Товариства керує Правління та Наглядова Рада, які обираються щорічними Зборами членів Товариства. Правління складається з трьох членів, Наглядова Рада – з трьох – шести членів. Правління та Наглядова Рада обираються на три роки, при чому третина Правління та Наглядової Ради переобираються щороку. Протягом перших двох років ті члени, що мають бути переобраними, визначаються жеребкуванням. Жеребкування можуть здійснювати лише тими особами, які не підлягають переобранню. На спільному Зібранні Наглядової Ради та Правління з числа членів Правління обирають Голову Товариства та його заступника.

§ 10.

Два члени Правління, серед них обов'язково Голова Товариства або його заступник, представляють Товариство в суді та поза межами суду.

§ 11.

Правління має наступні повноваження:

- а) Керує справами, реалізує рішення Зборів членів та управляє майном Товариства.
- б) Запрошує осіб, які відповідають усім критеріям, стати членами Товариства, перевіряє подання, приймає рішення про прийняття нових членів, подає Зборам членів Товариства пропозиції стосовно обрання почесних членів.
- в) Скликає Збори членів Товариства, займається підготовкою Зборів, представляє його Порядок денний.
- г) Подає річний звіт та звітну доповідь за минулий рік та подає Зборам членів Товариства попередній кошторис на поточний рік.

§ 12.

Наглядова Рада має наступні повноваження:

- а) Загальний нагляд та керівництво діяльністю Товариства та його органів.
- б) У разі необхідності вносити зміни та доповнення до попереднього кошторису та планів, затверджених Зборами членів Товариства, та взагалі приймати рішення з нагальних поточних справ, які не належать до компетенції Правління.
- в) Вирішення питань щодо купівлі, продажу, оренди нерухомого майна Товариства.
- г) Рішення щодо виключення членів за поданням Товариства.

Наглядова Рада скликається регулярно на початку кожного місяця та у екстрених випадках за ініціативи Голови Товариства.

§ 13.

Збори членів Правління є повноважними за присутності двох та більше членів; Збори членів Наглядової Ради – за присутності чотирьох та більше членів. В обох випадках присутність Голови Товариства або його заступника є обов'язковою.

§ 14.

Голова Товариства проводить засідання Загальних зборів Товариства, засідань Наглядової Ради та Правління.

На вибір Голови другий член Правління обіймає обов'язки секретаря та третій – обов'язки скарбника.

§ 15.

Головні Загальні Збори Товариства скликаються щороку не пізніше 1 травня. Звичайні Загальні Збори Товариства скликаються Правлінням, надзвичайні – за письмовим поданням Ревізійної комісії або 10 членів Товариства. Запрошення на Збори членів Товариства розсилаються поштою з додатком порядку денного, не пізніше, ніж за тиждень до дати, визначеної як день Зборів членів Товариства. Збори членів Товариства є повноважними в разі присутності $\frac{3}{4}$ всіх членів, які проживають в Берліні.

§ 16.

Голова Товариства проводить засідання Зборів членів Товариства. Рішення Зборів членів Товариства приймаються простою більшістю, якщо Статут не вимагає більшості кваліфікаційної. В разі рівності голосів вирішальним є голос Голови. Відсутній член може здійснити своє право голосувати, письмово передавши повноваження представникові з числа членів Українського Товариства. Письмові заяви відсутніх членів мають бути оголошені перед голосуванням. На зібранні членів Товариства всі питання оприлюднюються Правлінням. Рішення Зборів членів Товариства мають бути внесені до протоколу та засвідчені підписом як Голови, так і особи, якій Зібранням членів Товариства було доручено вести протокол.

§ 17.

Збори членів Товариства мають такі повноваження:

- а) Вибори та відкликання членів Правління та Ревізійної комісії.
- б) Вибори почесних членів.
- в) Виключення членів.
- г) Заслуховування річного звіту за минулий фінансовий рік, а також прийняття рішення після заслуховування заключення Ревізійної комісії про витрати скарбника та Правління.
- д) Затвердження проекту кошторису на наступний фінансовий рік.
- е) Прийняття рішення щодо всіх запропонованих Правлінням питань та ініціатив.
- є) Прийняття рішень стосовно заснування філій Товариства в інших містах.
- ж) Зміни Статуту.
- з) Прийняття рішення стосовно розпуску Українського Товариства та ліквідації майна Товариства.

§ 18.

Ревізійна комісія складається з трьох членів, які не належать ані до складу Правління, ані до Наглядової Ради, та не є працівниками Товариства. Члени Ревізійної комісії обираються таємним голосуванням на Зборах членів Товариства на період одного фінансового року. Ревізійна комісія має періодично перевіряти касу та бухгалтерські книги Товариства, а також річний фінансовий звіт Правління. Висновки Ревізійної комісії подаються разом з річним балансом Зібранню членів Товариства.

§ 19.

Пропозиції стосовно внесення змін до Статуту або розпуску Товариства можуть вноситись Правлінням спільно з Наглядовою Радою Товариства або ж одною третьою членів Товариства. Зміни до Статуту можуть бути запроваджені тільки рішенням більшості в $\frac{2}{3}$ присутніх або представників членів Товариства, при чому не менше $\frac{3}{4}$ членів Товариства, які проживають в Берліні, мають бути присутніми або представленими на Зборах. Ті самі правила діють і під час прийняття рішення стосовно розпуску Товариства.

Якщо через неспроможність прийняття рішення, питання буде внесено до порядку денного нових зборів членів Товариства, то ці збори є повноважними, незважаючи на кількість присутніх або представлених членів.

§ 20.

У разі розпуску Українського Товариства, а також у разі позбавлення його повноважень, Збори членів Товариства мають прийняти рішення щодо способу його ліквідації та

подальшого використання майна Товариства. Майно Товариства повинно використовуватися для подібних цілей.

§ 21.

Якщо буде створено Національну Українську Організацію Червоного Хреста, яка не переслідуватиме класових або партійних цілей, Товариство висловить бажання приєднатися до такої Організації Українського Червоного Хреста.

Берлін, 10 травня 1924 року

*Підписали: Олександра Скоропадська
Павло Скоропадський
Олександра Коростовець
Володимир Коростовець
Микола Данильченко
Сергій Шемет*

Печатка: Пруський суд нижчої інстанції. Берлін-Мітте

Підпис уповноваженої особи

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Боряк Г. В. Зарубіжні архіви та зарубіжна архівна україніка / Г. В. Боряк // Архівознавство : [підручник для студентів вищих навчальних закладів України] / Редкол.: Я. С. Калакура (гол. ред.) та ін. – К., 1998. – С. 105–130.
2. Боряк Т. Г. Документальна спадщина української еміграції в Європі: Празький архів (1945-2010): [монографія] / Тетяна Боряк ; М-во культури України, Нац. акад. керів. Кадрів культури і мистецтв. – Ніжин : Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2011. – 544 с.
3. Бурім Д. В., Кураєв О. О., Мицик Ю. А., Себта Т. М. Україніка в архівах і бібліотеках Німеччини / Д. В. Бурім, О. О. Кураєв, Ю. А. Мицик, Т. М. Себта // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2007. – Том 15. – С. 141–147.
4. Бурім Д. В. Архівна і бібліотечна україніка в Німеччині / Д. В. Бурім, О. О. Кураєв, Ю. А. Мицик, Т. М. Себта // Українська архівна енциклопедія. – К., 2008. – С. 109–114.
5. Бурім Д. В. Наукова та видавнича діяльність Наукового товариства імені Шевченка в Європі / Д. В. Бурім, О. С. Кучерук, О. О. Маврін. – К., 2007. – 528 с.
6. Бурім Д. В. Два погляди на історію конфлікту 1930-1931 рр. в Українському науковому інституті в Берліні / Д. В. Бурім // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – К., 1997. – Т. 2. – С. 474–490.
7. Бурім Д. В. До історії конфлікту 1930-1931 років в Українському науковому інституті в Берліні: листи Дмитра Дорошенка і Олександра Скорописа-Йолтуховського до голови Наукового товариства імені Тараса Шевченка у Львові професора Івана Раковського / Д. В. Бурім // Українське архівознавство: історії, сучасний стан та перспективи. Наукові доповіді Всеукраїнської конференції (Київ, 19-20 листопада 1996 року). – К., 1997. – Частина перша. – С. 268–279.
8. Бурім Д. В. Науково-організаційна, викладацька та дослідницька діяльність Д. І. Дорошенка в першій період існування Українського наукового інституту в Берліні (1926-1931 рр.) / Д. В. Бурім // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – К., 1997. – Т. 2. – С. 491–511.
9. Бурім Д. В. Організація українських націоналістів і Гетьманський центр в боротьбі за Український науковий інститут в Берліні та позиція німецьких урядових кіл (1933 р.) / Д. В. Бурім // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія» Вип. 7-8 Український консерватизм і гетьманський рух: Історія, ідеологія, політика / Гол. ред. Ю. І. Терещенко. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2005. – С. 185-195.
10. Дипломатія УНР та Української Держави в документах та спогадах сучасників: У 2 т. / Упоряд. і передм. І. М. Гнатишина, О. С. Кучерука, О. О. Мавріна. Вступ. слово В. С. Огриска. – К. : Укр. письменник, 2008. – Том 1. – 369 с.; Том 2. – 379 с.
11. Збірник на пошану Івана Мірчука (1891-1961) / За ред. О. Кульчицького. – Мюнхен ; Нью-Йорк ; Париж ; Вінніпег, 1974. – 312 с.
12. Каменецький І. Українське питання в німецькій зовнішній політиці між двома світовими війнами // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен : Видання Фондації імені Євгена Коновальця, 1974. – С. 851–882.
13. Карпатська Україна в боротьбі. Збірник. – Відень, 1939. – 234 с.
14. Книш З. Перед походом на Схід. Спогади й матеріали до діяння Організації Українських націоналістів у 1939-1941 роках. – Торонто, 1958. – I частина. – 188 с.; II частина. – 192 с.

15. Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні. – Париж ; Нью-Йорк ; Львів : Наукове товариство імені Тараса Шевченка у Львові, 1993. – 660 с.
16. Кривець Н. В. Українсько-німецькі відносини: політика, дипломатія, економіка. 1918-1933 рр. – К. : Інститут історії України НАН України, 2008. – 322 с.
17. Кубійович В. Українці в Генеральній Губернії. 1939-1941. Історія Українського Центрального Комітету. – Чикаго, 1975. – 664 с.
18. Кураєв О. О. Архівна україніка в державних архівах Берліна: Документи стосовно політики Німеччини в українському питанні 1913-1918 рр. // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство. Міжвідомчий збірник наукових праць. – К., 2006. – Вип. 8. – С. 141-149.
19. Кураєв О. О. Політика Німеччини й Австро-Угорщини в Першій світовій війні: український напрямок. – К., 2009. – 456 с.
20. Кураєв О. О. Українська проблема у політиці Берліна та Відня у Першій світовій війні (1914-1918). – К., 2006. – 247 с.
21. Матяш І. Б. Архівна україніка в Канаді: історіографія, типологія, зміст. – К., 2008. – 152 с.
22. Мицик Ю. А. Виправлення поміченої помилки // Український археографічний щорічник. – К., 2002. – Вип. 7. – С. 508-509.
23. Мицик Ю. А. Огляд джерел з історії України та Росії XV – XIX ст. в зібраннях ФРН // Український археографічний щорічник. – К., 1999. – Вип. 3-4. – С. 110-140.
24. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. – Прага, 1942. – Ч. 1. – 370 с.
25. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919-1939 (матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої). – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 1999. – 272 с.
26. Палієнко М. Г. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій). – К., 2008. – 688 с.
27. Палієнко М. Г. Українські архівні центри за кордоном // Нариси з історії архівної справи в Україні. – К., 2002. – С. 537-558.
28. Паньківський К. Від держави до Комітету. – Нью-Йорк ; Торонто, 1957. – 160 с.
29. Паньківський К. Від Комітету до Державного центру (1944-1948). – Нью-Йорк ; Торонто, 1968. – 288 с.
30. Паньківський К. Роки німецької окупації (1941-1944). – Нью-Йорк ; Торонто, 1965. – 480 с.
31. Песчаній О. О. Українці міжвоєнної доби в мюнхенських архівах // Український археографічний щорічник. – К., 2002. – Вип. 7. – С. 124-132.
32. Піскун В. М. Політичний вибір української еміграції (20-ті роки ХХ століття): [монографія]. – К. : «МП Леся», 2006. – 672 с. : іл.
33. Пропамятна книга Данцігерів. Історичні нариси та спомини колишніх студентів Політехніки Вільного Міста Данцігу 1921-1945 / Матеріали вибрав і приготував до друку Володимир Шиприкевич. – Філадельфія ; Торонто ; Нью-Йорк, 1979. – 218 с.
34. Себта Т. Україніка в Берлінській державній бібліотеці Пруської культурної спадщини та Федеральному архіві в Берліні // Архіви України. – 2007. – № 1-3. – С. 215-249.
35. Скиба Р. Українське національне об'єднання (УНО) в Німеччині // Яріш В., Сулима М. та ін. Українці в Берліні. 1918-1945. Пропамятний збірник доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди 3'їзду 5-го вересня 1981 р. в Шератон готелі в Торонто, Канада. / Редактор: Верига В. – Торонто, 1996. – С. 177-183.
36. Срібняк І. В. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914-1920 рр.). – К. : Київський державний лінгвістичний університет, 1999. – 296 с.
37. Сулима М. Український науковий інститут // Яріш В., Сулима М. та ін. Українці в Берліні. 1918-1945. Пропамятний збірник доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди 3'їзду 5-го вересня 1981 р. в Шератон готелі в Торонто, Канада. / Редактор: Верига В. – Торонто, 1996. – С. 81-87.
38. Трощинський В. П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище / НАН України. Інститут соціології: Відп. ред. В. Б. Євтух. – К. : Інтел, 1994. – 260 с.
39. Трощинський В. П., Шевченко А. А. Українці в світі. – Київ : Видав. дім «Альтернативи», 1999. – 352 с.
40. Українська архівна енциклопедія / Редколегія: І. Б. Матяш (голова) та ін. – К., 2008. – 882 с.
41. Українська політична еміграція 1919-1945: Документи і матеріали / Упорядники: В. С. Лозицький (голова) та ін. Редколегія: Ю. А. Левенець (співголова), В. А. Смолій (співголова) та ін. – К. : Парламентське вид-во, 2008. – 928 с.+16 с. іл.
42. Українські дипломатичні представництва в Німеччині (1918-1922): Документи і матеріали / Упор. В. М. Даниленко, Н. В. Кривець. – К. : Смолоскип, 2012. – 592 с.:іл.
43. Яріш В., Сулима М. та ін. Українці в Берліні. 1918-1945. Пропамятний збірник доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди 3'їзду 5-го вересня 1981 р. в Шератон готелі в Торонто, Канада / Редактор: Верига В. – Торонто, 1996. – 256 с.
44. Das Landesarchiv Berlin und seine Bestände. Band 1. – Herausgegeben von Jürgen Wetzel. Redaktion Sigurd – H. Schmidt. – Berlin : Selbstverlag des Landesarchiv Berlin, 1992. – 608 s.
45. Golczewski Frank Deutsche und Ukrainer. 1914-1939. – Paderborn ; München ; Wien ; Zürich, 2010. – 1085 s.

46. Kotowski, Albert S. «Ukrainisches Piemont»? Die Karpatenukraine am Vorabend des Zweiten Weltkrieges // Jahrbücher für Geschichte Osteuropas. – 2001. – H. 1. – S. 67–95.
47. Kulinitich Ivan Ukrainisch-deutsche Wissenschaftsbeziehungen in den Jahren 1922 bis 1932 // Deutschland – Sowjetunion. – Berlin, 1966. – S. 64–72.
48. Kumke Carsten Das Ukrainische Wissenschaftliche Institut in Berlin: Zwischen Politik und Wissenschaft // Jahrbücher für Geschichte Osteuropas. – 1995. – Nr. 43. – S. 218–253.
49. Landesarchiv Berlin. Bestand Magistrat der Stadt Berlin. Generalbüro. A Rep. 001-02, Nr. 890. – Ukrainisches Wissenschaftliches Institut in Berlin.
50. Landesarchiv Berlin. Bestand Amtsgericht Charlottenburg. Sonderinventar. Vereinregister. Rep. 42, Acc 2147, Nr. 26637. – Ukrainischer Verein für Rote Kreuz – Hilfe – Leistungen (Hilfsverein für Ukrainische Flüchtlinge). 1924-1955.
51. Landesarchiv Berlin. Bestand Amtsgericht Charlottenburg. Sonderinventar. Vereinregister. Rep. 42, Acc 2147, Nr. 26739. – Verein zur Förderung der ukrainischen Wissenschaft und Kultur (Berlin). 1924-1955.
52. Landesarchiv Berlin. Bestand Amtsgericht Charlottenburg. Sonderinventar. Vereinregister. Rep. 42, Acc 2147, Nr. 26467. – Ukrainische Gesellschaft in Berlin («Ukrajins'ka Hromada v Berlini»). 1919-1955.
53. Landesarchiv Berlin. Bestand Amtsgericht Charlottenburg. Sonderinventar. Vereinregister. Rep. 42, Acc 2147, Nr. 27159. – Ukrainische Nationale Vereinigung, Berlin. 1933-1970.
54. Landesarchiv Berlin. Bestand Amtsgericht Charlottenburg. Sonderinventar. Vereinregister. Rep. 42, Acc 2147, Nr. 27458. – Verein der Ukrainer in Deutschland, e. V. Sitz in Berlin. 1921-1956.
55. Landesarchiv Berlin. Bestand Amtsgericht Charlottenburg. Sonderinventar. Vereinregister. Rep. 42, Acc 2147, Nr. 27500. – Gemeinschaft ausländischer Studierenden an der Handels – Hochschule Berlin. 1928-1956;
56. Landesarchiv Berlin. Bestand Amtsgericht Charlottenburg. Sonderinventar. Vereinregister. Rep. 42, Acc 2147, Nr. 27505. – Hauptgemeinschaft ausländischer Studierender. Sitz in Berlin. 1928-1956.
57. Voigt Gerd Das ukrainische wissenschaftliche Institut in Berlin 1926-1945 // Zur Ukrainepolitik des deutschen Imperialismus. – Jena, 1969. – S. 118–156.
58. Zlepko, Dmytro Die Entstehung der polnisch-ungarischen Grenze (Oktober 1938 bis 15. März 1939). Vergangenheitsbewältigung oder Großmachtpolitik in Ostmitteleuropa. – München, 1980. – 207 s.